

OPENING

Louise Gunning-Schepers opent de dag als voorzitter van de KHMW, de oudste wetenschappelijke vereniging van Nederland. Ze geven bijeenkomsten als deze, maar geven met name veel prijzen aan jonge wetenschappers. Als Rutte niet ziek was geworden, dan was er vlakbij een debat geweest over een onderwerp dat nauw samenhangt met het onderwerp van vandaag.

Prof. dr. L.J. (Louise) Gunning-Schepers is voorzitter van de Koninklijke Hollandse Maatschappij der Wetenschappen

INLEIDING

Alexander Rinnooy Kan is de voorzitter vandaag. Hij begint met het uiten van bewondering voor de naamgever van deze bijeenkomst. De band met de naamgever (familie Drees) kent een lange voorgeschiedenis voor hem, ze woonden in dezelfde straat in Den Haag. Rinnooy Kan vindt het een eer om de dag te vertegenwoordigen. In allerlei opzichten was Drees goed geschikt geweest om ook aan deze tafel aan te schuiven. Rinnooy Kan vraagt zich daarom ook af hoe Drees gereageerd zou hebben op vandaag. Hoe zou hij gereageerd hebben op neoliberalisme? De overheid als marktmeester? Deze gedachte ligt inmiddels behoorlijk onder vuur. Ook de geopolitieke veiligheid is in de laatste periode behoorlijk veranderd. Is de overheid wel geschikt genoeg om deze uitdagingen aan te kunnen. De teloorgang van publieke voorzieningen wakkert deze discussie aan.

De behoefte aan meer overheid is daarentegen hand in hand gegaan met allerlei incidenten. Denk aan de Toeslagenwet, Groningen en stikstof. Hoe moeten we de relatie tussen meer overheid en deze incidenten interpreteren? Verlangen we niet te veel van de overheid? Verlangen we niet te veel van politici en/of ambtenaren?

Dit is een wezenlijke vraag. Zijn we niet op weg naar een compensatiesamenleving? Het gas wordt te duur, de rivier stroomt over, er ontspoord een trein. Slachtoffers presenteren hierop een rekening en verwachten compensatie. Ze claimen dat het voorkomen had kunnen worden als de overheid alles wat beter op orde had. We hebben hierdoor de opkomst gehad van allerlei protestpartijen. Denk aan de PVV, FVD, BBB, etc. Verhoudingen zijn gepolariseerd. Het is onaangenaamer en grimmiger. Alle basisverworvenheden liggen onder vuur.

Hoe kun je zo'n enorm thema nou behandelen? Vandaag ligt de nadruk met name op de economie. Eén van de sprekers gaf al aan dat alles economie is, wat de discussie van vandaag niet eenvoudiger maakt. We hebben 3 economen en 1 politicus in ons midden.

Prof. dr. A.H.G. (Alexander) Rinnooy Kan is universiteitshoogleraar economie en bedrijfskunde aan de Universiteit van Amsterdam

LEX HOOGDUIN - DE OVERHEID OP SLOT

Hoogduin denkt dat er een hele belangrijke economische dimensie aan zit. Goede economen moeten echter breder denken dan dat. De overheid zit op slot volgens Hoogduin. De overheid is hier zelf verantwoordelijk voor. Ambities zijn niet en zeker niet allemaal tegelijk te realiseren. Rutte IV is gestart met een onuitvoerbaar coalitieakkoord. Het centrale vraagstuk van de economie schaarste wordt genegeerd. Denk aan de krappe arbeidsmarkt. Voor het eerst sinds de jaren '70 zijn inverdieneffecten verondersteld. Dit betekent dat de groei door het beleid zou kunnen versnellen. Het akkoord gaat zelfs uit van 2,25%, wat ongeveer één procentpunt hoger dan de trendgroei is. Dit geeft ongeveer 15 miljard extra 'begrotingsruimte'.

In het akkoord staat een structureel begrotingstekort van 1,75%. Dit is hoger dan toegestaan volgens de EU-regelgeving. Volgens een groot deel van de economen was er extra ruimte voor begrotingsbeleid door de lage rente. Het coalitieakkoord is gebaseerd op de diagnose dat veel van de problemen waarmee we kampen het gevolg zijn van doorgeschoten marktwerking. De overheid moet dan ook de regie nemen volgens de coalitie. De overheid kan dat ook is het idee.

Geloof in maakbaarheid is groot, terug op het niveau van de jaren '70. Hoogduin vindt dit ten onrechte. Ook de diagnose van doorgeschoten marktwerking als diagnose is incorrect. De achterliggende kracht is niet foute marktwerking, maar wel de Nederlandse corporatistische welvaartsstaat die vast aan het lopen is. Begrotingsregels worden niet meer goed toegepast. Het feitelijk tekort neemt dit jaar met ruim 2% van het BBP toe. Het kabinet gooit olie op het vuur van de inflatie. Hierdoor worden de tekorten op de arbeidsmarkt nog groter. De economie zou echter moeten afkoelen. Tekorten zorgen voor papieren ambities/werkelijkheid. Dit valt te zien aan de onderuitputting.

De overheid is volgens Hoogduin pas echt op slot gezet door starre kwantitatieve doelen die in wetten zijn vastgelegd, denk aan klimaat en stikstof. Er is volgens Hoogduin geen blauwdruk voor een klimaattransitie. Verder zien we dat het coalitieakkoord grote bedragen voor stikstof en klimaat vrijmaakt. De bedragen worden vastgezet in fondsen, dit houdt in dat er geen integrale afweging plaatsvindt bij de uitgaven. Lobbyen kan hierdoor een te grote invloed krijgen. Het model waarbij de SER een belangrijke rol speelde is voorbij. De SER bracht partijen vroeger bij elkaar, dit is nu niet meer het geval. De vele niet-consumptieve uitgaven en de beperkte economische groei (die niet zal worden aangewakkerd) betekent dat de koopkracht van de burgers onder druk staat.

Hoogduin sluit af met wat er dan wel moet gebeuren:

1. Probeer het coördinatievermogen van het poldermodel te herstellen. Is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

2. Terugkeren naar het strikt toepassen van begrotingsregels zoals sinds de jaren '50 in Nederland gebruikelijk was (met vallen en opstaan). Structureel tekort van 1% moet wel kunnen met prudente economische groeiramingen.

Marktwerking zoveel mogelijk inzetten, want markten werken ook als mensen het met elkaar oneens zijn, in tegenstelling tot een overheid. Ook hebben markten informatie ter beschikking waar de overheid onmogelijk grip op heeft. Denk niet te ver vooruit en herzie de starre doelen zoals voor stikstof en klimaat.

Prof. dr. L.H. (Lex) Hoogduin is hoogleraar economie aan de Rijksuniversiteit Groningen

BAS TER WEEL - HET LOOPT EVEN ANDERS

De overheid zit niet op slot maar 'het loopt even anders'. Ter Weel werkte bij het CPB toen Lehman Brothers omviel, het liep ook toen even anders. Volgens Ter Weel zijn er meerdere oorzaken voor het onbehagen:

- Economie: onzekerheid over werk en inkomen en sociale vangnetten
- Sociaal: Geringe verheffing (kinderen zijn niet meer beter af dan ouders)
- Geografie: Zorgen over krimp en minder goede voorzieningen in de regio
- Politiek: Ongrijpbare elite die niet goed uitlegt hoe en waarop wordt gestuurd
- Cultuur: Teruggang van de leefomgeving door toenemend gevoel van onveiligheid

Enkele gezichten van onbehagen:

- Verkiezingsuitslagen: Fragmentatie en versplintering gevolgd door langdurige moeizame formaties
- Single-issue partijen: Vooral gericht op inkomenswinst op korte termijn en weinig aandacht voor bijvoorbeeld vergrijzing, digitalisering en klimaatdoelen
- Falend beleid: Overheid heeft steken laten vallen bij het vertellen van het eerlijke verhaal en economisch logische verhaal over globalisering etc. (denk aan de verdelingseffecten van handel)

Politieke reflex Rutte IV:

- Plannen: Investerings gericht op klimaat, stikstof, wonen, zorg, veiligheid, kansengelijkheid, bestaanszekerheid, belastingen, innovatie, onderwijs, vestigingsklimaat
- Problemen: Verbeteren van de prestaties van de overheid
- Constatering: Uitvoering en handhaving is probleem, daarom in samenwerking met lokale overheden, sociale partners en uitvoeringsorganisaties

Rutte III meer gericht op 'vertrouwen in de toekomst'. Rutte IV: 'omzien naar elkaar', er straalt minder vertrouwen uit.

Rutte III zet ook meer in op lastenverlichting, terwijl Rutte IV meer richt op hogere uitgaven. De uitgaven moeten ergens landen, zo wordt er veel meer uitgegeven aan defensie en duurzaamheid. Dit zijn enorm veel ambities wat allemaal waargemaakt moet worden.

Waarom is er een publieke sector? Om marktfalen tegen te gaan. Er is op het moment gigantische krapte op de arbeidsmarkt. Ook Ter Weel vindt dat dit voor een deel zelf gecreëerd probleem is door extra uitgaven. Er is verder te lang vertrouwd op intrinsieke motivatie van professionals, denk aan de zorg. Buiten dit zijn de wachttijden ook opgelopen, denk aan het wachten op een rijbewijs.

Oorzaken krapte kan worden samengevat als volgt:

- Vraag: inhaalvraag door Corona, vervangingsvraag door vergrijzing, uitbreidingsvraag door keuzes om meer in te zetten op maatschappelijke doelen en fluctuatie in overheidsfinanciering (zoals in de jeugdzorg en kinderopvang)
- Aanbod: tekort door teveel deeltijdwerk en non-participatie
- Productiviteit: dalende productiviteit in delen van publieke sectoren

Oplossingen:

- Kwaliteit van management en leiderschap. Het beoordelen en belonen van werknemers.
- Strategisch HR-beleid om uitval en vertrek van medewerkers te verminderen: instroom, doorstroom en uitstroom
- Condities verbeteren, waardoor mensen die dat willen (meer uren) gaan werken. Roosters, deeltijdwerk en opvang kan veranderen.
- Productiviteit en kwaliteit van output verhogen. Meer en vaker inzetten op technologie. Het benchmarken van prestaties en concentratie van werkzaamheden
- Werkende beter betrekken om het werk slimmer te maken

Tot slotte, niet alles is een crisis. De verhouding tussen burgers, huishoudens en overheden mag weer tegen het licht worden gehouden. We compenseren alles wat leidt tot 'moral hazard' en 'adverse selection'. Laten we een discussie hebben over wat de burger nou eigenlijk van de overheid mag verwachten.

Prof. dr. B.J. (Bas) ter Weel is algemeen directeur SEO Economisch Onderzoek, hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam en kroonlid SER

HENK NIJBOER - NIET ALLES KAN, EN OOK ZEKER NIET ALLES TEGELIJK

De vader van Wim Drees had een uitspraak: 'niet alles kan, en ook zeker niet alles tegelijk'. Nijboer wil drie zorgen bespreken, maar ook drie oplossingen geven.

Begrotingsbeleid

Er werd Nijboer altijd verteld dat politiek keuzes maken is en draagvlak creëren. Het eens worden en iets bereiken is harstikke moeilijk. Het kan wel, zoals in Rutte II. Er zijn toen forse keuzes gemaakt, maar draagvlak is niet gelukt. Denk aan het recordverlies in zetels van de PVDA. Er zijn veel keuzes die gemaakt moeten worden. Nijboers stelling is dat dit onvoldoende is gebeurd. De belastingdienst is hier een voorbeeld van. Je moet een keuze maken als politiek wat een redelijke verdeling is van inkomen, vermogen en winsten van bedrijven.

Stikstof en klimaat is een ander voorbeeld. Moeten we vervuilers beprezen? Moeten we de normen aanpassen? Oplossing is gekozen om eindeloos veel geld er tegenaan te smijten. Dit is een groot probleem voor de begroting.

Het derde probleem zijn de enorme belofes die gedaan worden zoals investeringen in defensie en klimaatbeleid. Dit kan simpelweg niet worden waargemaakt door krapte. Dit werkt teleurstelling in de politiek in de hand.

Bestaanszekerheid

Dit gaat niet over inkomen alleen. Vorige kabinet heeft financieel-economisch tijdens Coronacrisis wijs gehandeld. Ook nu in energiecrisis is voldoende rust gegeven, dit is knap gedaan. Er zijn echter wel brede zorgen.

Denk aan de lonen met de lage AIQ, ZZP'ers die geen zekerheid hebben, gezondheidsverschillen die te groot zijn en de hoge woonlasten. Ook voorzieningen in de regio staan onder druk, net als de basisvaardigheden van leerlingen.

Groningen en toeslagen

We zijn het erover eens dat hier alles faliekant is misgelopen. Ten eerste, een belangrijk punt is dat er onvoldoende geluisterd is naar de kanaries in de kolenmijnen. Ten tweede is er de paradox om het rechtvaardig te willen doen. Mensen bij uitvoeringsinstanties hebben uitstekende intenties. Het probleem is dat elke situatie recht moet worden gedaan. Dit is simpelweg onmogelijk.

Oplossingen

- Begrotingsbeleid: stop met de begrotingsfondsen, dit is erg inefficiënt. Belasten is economisch efficiënter dan subsidies geven. Voer trendmatig begrotingsbeleid.
- Bestaanszekerheid: predistributie. Niet het enorme herverdelen via de enorme herverdelingsmachine (denk aan toeslagen).

- Groningen en toeslagen: zet de factor tijd centraal. Als het zo schandalig is, hoelang vinden we het dan acceptabel om het probleem op te lossen? Praat met de uitvoering wat er gedaan kan worden.

Drs. H. (Henk) Nijboer is Tweede Kamerlid PvdA, woordvoerder Financiën, Wonen en Gaswinning

DISCUSSIE/VRAGEN

Wat zou er in de krantenkop idealiter over de voorjaarsnota moeten staan?

Hoogduin: 'Eindelijk worden keuzes gemaakt'. Het kabinet moet erkennen dat het algemeen belang is dat we terug moeten naar de begrotingsdiscipline.

Nijboer: 'Hogere minimumlonen en investeringen is volkshuisvesting'.

Ter Weel: 'Het loopt even anders'.

Is er een tegenstelling tussen het polderen en daadkrachtige leiding?

Hoogduin: Het polderen is slechts één mogelijkheid, maar is niet zijn voorkeursoplossing. Een grotere rol van de overheid moet echter wel samengaan met een mechanisme om alle belangen op één lijn te krijgen.

Ter Weel: De SER is een manier om altijd weer bij elkaar te komen, wat een groot goed is.

Hoogduin: De functie van het SER is steeds minder sterk aan het worden. Er is steeds meer directe lobby. Veel akkoorden worden buiten de SER om gesloten.

Het aspect van het vertrouwen of wantrouwen mist vandaag. Zou het niet een belangrijk aandachtspunt zijn dat de overheid meer vertrouwen krijgt in de burgers en instanties? Op deze manier krijgen de burgers en instanties meer vrijheid en speelruimte.

Nijboer: U heeft hier gelijk in. Vertrouwen geven leidt ook tot meer vertrouwen terug krijgen.

Arbeidsmarkt is historisch krap, maar loonstijging is niet zo hoog als je zou verwachten. Valt de loonstijging niet tegen? Zou er niet wat meer moeten?

Hoogduin: Aanhangers van het poldermodel zouden nu moeten streven naar een sociaal akkoord. Het is tekenend voor de toestand in het poldermodel dat dit nu wordt geblokkeerd door de vakbond. De inhoud van dit akkoord zou loonstijging, lastenverlichting en lastenverzwaring omvatten.

Hoe kan je als ambtenaar tegen de politiek ingaan?

Nijboer: Tegen adviseren kan vaak gebeuren. Iedereen kan tegenwoordig zien hoe er geadviseerd wordt doordat de memo's openbaar gemaakt worden.

KHMW/Seminar Wim Drees Fonds 'Ambities in overvloed, maar grenzen aan beleid – Zit de overheid op slot?' 4 april 2023, Universiteit Leiden Locatie Wijnhaven in Den Haag.
Verslag door Nick Adžić van Metaforum

Is het systeem nog in staat om keuzes te maken (denk aan versplintering)?

Nijboer: Geloof niet in betere keuzes maken met twee partijen, denk aan het Verenigd Koninkrijk en de VS. In zijn coalitie met VVD 80-20 regelen, 80% wordt ingewilligd en 20% van partijplannen werd ingeleverd. Dat leidde wel tot keuzes, maar draagvlak ontbrak. Het blijft een zoektocht naar de combinatie van draagvlak behouden en het maken van keuzes.